

Rutowski, Tadeusz

"Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego", Stanisław Kowalczyk, Warszawa 1979 : [recenzja]

Studia Płockie 9, 317-321

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW KOWALCZYK, PODSTAWY ŚWIATOPOGLĄDU CHRZEŚCIJAŃSKIEGO, WARSZAWA 1979, ODISS,
S. 464

Autor znany jest czytelnikowi polskiemu ze swoich publikacji. Wydawnictwo — Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych przedstawia go w następujący sposób: „Ks. Stanisław Kowalczyk, urodzony 1932, po studiach filozoficznych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, od 1958 profesor Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Od 1963 wykładowca filozofii Boga KUL, później doktor habilitowany teodycei i docent. Autor przeszło 100 prac z zakresu filozofii Boga i filozofii religii, aksjologii oraz współczesnej filozofii — zwłaszcza heglizmu i marksizmu; ponad 70 rozpraw i artykułów publikowanych w czasopismach polskich i zagranicznych (amerykańskich, hiszpańskich, włoskich i watykańskich). Opublikował trzy książki: „Współczesna filozofia Boga” (Lublin 1970), „Filozofia Boga” (Lublin 1972 i 1978), „Z problematyki dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego” (Warszawa 1977, dwa nakłady). Od 1976 jest członkiem Towarzystwa Naukowego KUL, Rady Naukowej i Społecznej ODiSS. Odbył podróże naukowe m.in. do Belgii, Francji, Włoch i USA, uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Filozofii i Międzynarodowym Kongresie Tomistycznym”.

Zamierzeniem autora — jak wynika z przedmowy — było ukazanie wartości i aktualności chrześcijaństwa zarówno w zakresie doktrynalnym, jak i egzystencjalnym. Realizacja jednak takiego zamierzenia może przybierać różne formy zależnie od reprezentowanej specjalizacji naukowej. Inaczej uczyni to historyk Kościoła, biblista, dogmatyk, moralista, socjolog czy psycholog. Inaczej uczynił to filozof. Chociaż w książce akcentowane są również wspomniane aspekty, to jednak wyraźnie widać, że o wartości i aktualności chrześcijaństwa pisze specjalista w dziedzinie filozofii. Wprawdzie moment teologiczny występuje w każdym rozdziale omawianej książki, to jednak jako podstawy światopoglądu chrześcijańskiego przedstawione są głównie poglądy filozoficzne, a nie Objawienie. Nie wyakcentowana jest również postać Chrystusa, który dał początek chrześcijaństwu. Takie ujęcie sprawiło, że światopogląd chrześcijański ukazuje się nie tyle jako fascynująca Tajemnica, ale raczej jako racjonalny, w miarę optymistyczny sposób patrzenia na życie ludzkie. Takie potraktowanie zagadnienia jest potrzebne szczególnie w naszej sytuacji, w której często spotykamy się z wypowiedziami, jakoby jedynie światopogląd marksistowski był w pełni racjonalny, a nawet — jakoby tylko on utożsamiał się ze światopoglądem naukowym.

Autor w sposób przekonujący wykazuje, że każdy światopogląd daleko wykracza poza domenę nauk przyrodniczych oraz że żaden światopogląd nie może się obyć bez filozofii, która dostarcza uzasadnionych twierdzeń ontologicznych i aksjologicznych, ani bez pewnej domieszki elementów irracjonalnych (wolitywnych i emocjonalnych). Tezy ontologiczne dotyczą natury kosmo-

su, człowieka i ich ostatecznych uzasadnień; tezy aksjologiczne wyznaczają normy etyczno-społeczne kształtują postawy życiowe ludzi i wytyczają linię ich postępowania.

W związku z tym pierwsza część książki to szeroko pojęta antropologia (s. 23—140); część druga — to nauka o wartościach (s. 141—261); część trzecia o religii (s. 263—417), a zakończenie — zatytułowane: „Chrześcijański sens życia” wyraźniej akcentuje teologiczny aspekt światopoglądu chrześcijańskiego.

Słuszność tez filozoficznych występujących u podstaw światopoglądu chrześcijańskiego autor ukazuje w polemice z proponowanymi rozwiązaniami głównych systemów filozoficznych, w szczególności takich jak: materializm dialektyczny, egzystencjalizm czy neopozytywizm.

Zagadnienia z filozofii przyrody dotyczące czasoprzestrzeni wszechświata, przyczynowości, porządku we wszechświecie, samorodztwa czy ewolucji nie są zasadniczo omawiane w sposób systematyczny; autor zaledwie ich dotyka, gdy zachodzi tego potrzeba przy analizowaniu problemów antropologicznych. To samo można powiedzieć o problematyce teoriopoznawczej, która choć pomijana — występuje w ukrytych założeniach. Założenia te dotyczą realizmu teoriopoznawczego, racjonalizmu, klasycznej definicji prawdy, realizmu umiarkowanego pojęciowego i odrzucenia relatywizmu prawdy.

Autor uwzględnia w sposób zadowalający dotychczasowe piśmiennictwo odnoszące się do podjętego tematu. Ze znanstwem referuje poglądy różnych autorów, zarówno tych, do których rozwiązań nawiązuje, jak i tych, u których oprócz pozytywów widzi braki lub których wnioski są dla niego nie do przyjęcia. Do czytelnika przemawia skutecznie logiczną refleksją, komunikatywnym językiem oraz ukazaniem pociągających wartości przedstawionych rozwiązań.

W części pierwszej zatytułowanej: „Człowiek” występują następujące rozdziały:

1. Refleksje z dziejów filozofii człowieka.
2. Współczesne koncepcje człowieka.
3. Immanencja i transcendencja człowieka.
4. Wolność — naturą, powołaniem i prawem człowieka.
5. Człowiek a społeczeństwo.
6. Chrześcijanin a cierpienie.
7. Chrześcijanin wobec problemu śmierci.

Autor ukazuje w nich, że chrześcijańska koncepcja człowieka unika dwóch błędów często występujących w historii myśli ludzkiej. Z jednej strony przyjmuje wbrew Platonowi, że człowiek, to nie dusza uwięziona w ciele, a z drugiej — niezgodnie z materializmem wszelkiego rodzaju — że człowieka nie da się całkowicie sprowadzić do materii. Element duchowy, dzięki któremu człowiek jest osobą, a więc bytem świadomym i wolnym, jest częścią integralną człowieka i to częścią najwznioślejszą, przekraczającą świat materialny.

Wg autora trafność egzystencjalizmu zwracającego uwagę na posiadanie przez człowieka świadomości i wolności budzi jednak zastrzeżenia, ze względu na absolutyzowanie idei wolności. Nie powinno się bowiem pomijać różnorodnych zależności ludzkich zarówno biologiczno-przyrodniczych, jak i społecznych, a także powiązań z najdoskonalszą Osobą — Bogiem.

Materiaлизм dialektyczny zaś — jak czytamy w omawianej publikacji —

słusznie ukazuje związki człowieka z przyrodą i ze społeczeństwem, ale przekładnie element ekonomiczno-społeczny ze szkodą dla dobra jednostki ludzkiej. Uznanie prymatu społeczeństwa nad jednostką osłabia bowiem podstawy humanizmu, stojącego na straży praw konkretnego człowieka.

Zgodnie ze światopoglądem chrześcijańskim dobro jednostek należy podporządkować dobru wspólnemu w odniesieniu do wartości tego samego rodzaju; natomiast normy życia społecznego nie powinny nigdy przekreślać praw ludzkiej osoby, takich jak prawo do życia, do prawdy, do słusznej wolności. Praw tych bowiem człowiek nie otrzymuje od społeczeństwa, ale wynikają one z jego rozumnej natury.

Autor podejmując trudną problematykę cierpienia i śmierci wskazuje, że systemy filozoficzne ograniczające istnienie człowieka tylko do życia ziemskiego w zasadzie nie rozwiązują tych trudnych problemów. Chrześcijaństwo zaś mówiąc o dalszej egzystencji człowieka ukazuje nam sens trudów i cierpienia, a także nie negując grozy śmierci, pozwala przezwyciężyć lęk przed nią. Chrześcijaństwo pozwala także dostrzegać wartość eschatologiczną spraw doczesnych, gdyż wszystkie czyny człowieka mają nie tylko wymiar ziemski, ale będą owocowały i w przyszłym życiu.

W części drugiej zatytułowanej: „Wartości” występują następujące rozdziały:

1. Filozofia wartości.
2. Praca — jej funkcja ontologiczna i aksjologiczna.
3. Prawda — jej wymiar transcendentny.
4. Próby opisu dobra.
5. Zło — problemem czy tajemnicą?
6. Miłość — jej formy i podstawy.
7. O integralną koncepcję szczęścia.

Ogólne pojęcie wartości autor wiąże z osobą ludzką. Wartością jest to, co jest przedmiotem pożądania, co jest upragnione przez człowieka, co jest celem jego zabiegów (s. 144). Tak szerokie pojmowanie wartości sprawiło, że autor nie omówił ani nie mógł w tej części książki omówić systematycznie wszystkich wartości, jak np. piękna. Niektóre wartości, takie jak religia, moralność, nauka, kultura, omawia w trzeciej części swojej publikacji, choć pod innym aspektem.

Po przedstawieniu historycznego zarysu teorii wartości autor przechodzi do szczegółowego omówienia takich wartości, jak: praca, prawda, dobro, miłość i szczęście. Przez pracę rozumie wolną, choć naturalnie konieczną działalność człowieka, wypływającą z poczucia obowiązku, połączoną z trudem i radością, a mającą na celu tworzenie użytecznych społecznie wartości duchowych i materialnych. Wartość pracy polega głównie na tym, że pozwala ona człowiekowi wyzwolić się spod presji natury i zdobyć autonomię, co umożliwi tworzenie cywilizacji i kultury (s. 159). Dla wierzących zaś praca jest współpracą z Bogiem, współodpowiedzialnością za losy świata i swoje własne, doskonaleniem siebie i realizacją zamierzeń Bożych. (s. 162).

W rozdziale dotyczącym prawdy odróżnia się tzw. prawdę ontologiczną od epistemologicznej. Pierwsza polega na tym, że dla chrześcijanina wszystkie rzeczy stworzone przez Boga zostały przez Niego pomyślane, a w związku z tym zawierają w sobie piętno rozumu i w konsekwencji mogą być poznawane przez umysł ludzki.

Prawda epistemologiczna zaś jest zgodnością sądów z rzeczywistością.

Prawda tak rozumiana inspiruje aktywność człowieka poszukującego wiedzy oraz daje odpowiedź na pytanie dotyczące sensu ludzkiego życia. Prawda służy dobru człowieka, ale nie jest najwyższą wartością. Wierność wobec prawdy powinna współlistnieć z poszanowaniem wolności błędzącego człowieka.

Opis dobra głównie ogranicza się do trzech autorów: Arystotelesa, Tomasza z Akwinu i Brentany. Arystoteles pojęcie dobra łączył z celem, z pragnieniami człowieka. Celem każdego działania ludzkiego jest jakieś dobro prawdziwe lub pozorne. Autor opowiada się za koncepcją dobra Tomasza z Akwinu, a polemizuje z subiektywistyczną koncepcją Brentany, który w pewien sposób dobro uzależnił od naszego upodobania, miłości lub nienawiści. Święty Tomasz z Akwinu dobrem nazywa bądź przedmiot pożądania, bądź jego realną doskonałość. Ta ostatnia sprawia, że dany przedmiot jest ceniony, pożądany i ukochany. Podstawą każdej doskonałości rzeczy jest jej istnienie. Wszelkiego rodzaju braki w istnieniu są złem. W związku z tym autor twierdzi, że zło jest brakiem tego, co powinno być, a odrzuca pogląd, wg którego zło jest czymś realnym, jest jakimś bytem.

W rozdziale traktującym o miłości autor po stwierdzeniu, że różne koncepcje miłości zależą od różnych koncepcji człowieka, ogranicza się do poglądu chrześcijańskiego, wg którego rozwój człowieka jest dwuwymiarowy: zewnętrzny — dokonujący się przez postęp gospodarczy, techniczny i naukowy, oraz wewnętrzny — dotyczący doskonalenia naszej osobowości, między innymi poprzez różne formy miłości (s. 223). Na ogół do atrybutów miłości zalicza się: chęć trwałego zjednoczenia, pragnienie dobra dla ukochanej osoby, poczucie odpowiedzialności, poszanowanie, poznanie, przewyciężenie egoizmu i stąd wynikająca konieczność ofiary. Jak pisze autor, do istotnych elementów miłości należą następujące cechy: twórcza aktywizacja, dialogowość, zjednoczenie, wspólnota dobra (s. 225). Miłość również gwarantuje szczęście, wewnętrzny pokój, jest źródłem siły i energii duchowej, uzdalnia do przewyciężania napotykanych w życiu trudności (s. 227). Autor odróżnia miłość naturalną (eros) od nadprzyrodzonej (charitas) ukazując ich dopełnianie się. Znajdujemy też u omawianego autora krótkie i interesujące uwagi dotyczące przyjaźni jako jednej z form miłości.

Rozważania dotyczące wartości autor kończy przedstawieniem chrześcijańskiej koncepcji szczęścia, która ukazuje łączność szczęścia ziemskiego z szczęściem eschatologicznym — wbrew naturalizmowi kwestionującemu szczęście pozaziemskie i skrajnemu transcendentalizmowi przekreślającemu szczęście doczesne.

W trzeciej części zatytułowanej: „Religia” znajdujemy następujące rozdziały:

1. Zagadnienie genezy i funkcji religii.
2. Niektóre typy uzasadnień teizmu.
3. Religia a moralność.
4. Religia a filozofia.
5. Religia a nauka.
6. Religia a kultura.
7. Religia a życie społeczno-ekonomiczne.
8. Religia a polityka.

Autor polemizuje z teoriami socjologicznymi i psychologicznymi dotyczącymi pochodzenia religii, a więc z poglądami wyprowadzającymi powsta-

nie religii bądź z faktu życia społecznego, bądź z przeżyć i pragnień człowieka. Uzasadnia powstanie religii z faktu istnienia Absolutu-Boga, którego można poznać nie tylko intuicyjnie, ale i filozoficznie. Przedstawia także niektóre typy uzasadnień istnienia Boga.

W swoich dalszych rozważaniach ukazuje powiązania religii z moralnością oraz zgodność religii zarówno z współczesną nauką, jak i filozofią. Wskazuje na to, że wiara jest aktem rozumnym i dlatego inne dziedziny poznawcze, takie jak nauka czy filozofia, są cenne dla religii.

Polemizuje również autor z poglądami sugerującymi sprzeczności pomiędzy religią i kulturą. Skutecznie też uzasadnia tezę o istotnym wpływie religii na tworzenie się kultury. Kultura inspirowana przez chrześcijaństwo akcentuje godność ludzkiej osoby, posiada profil personalistyczny.

W dalszych swoich rozważaniach autor zwraca uwagę na obronę przez religię praw ludzkiej osoby oraz praw społecznych. Te prawa człowieka obejmują zarówno dziedzinę ekonomiczną, jak i duchową. Systemy akcentujące jedynie aspekt idealistyczno-indywidualistyczny lub jedynie aspekt materialistyczno-biologiczny są niewystarczające, gdyż człowiek jest istotą psychologiczną, społeczną.

Wreszcie autor podkreśla, że choć religia i polityka są autonomiczne, to jednak religia daje człowiekowi prawo oceny działalności politycznej w kategoriach moralnych. Chrześcijaństwo, inspirując moralność jednostkową i społeczną, wnosi cenne elementy w życie polityczne.

W zakończeniu książki znajdujemy interesujące refleksje dotyczące chrześcijańskiego sensu życia. Sens życia ludzkiego wykracza poza domenę ekonomiczno-społeczną jako coś transcendentnego wobec materii i życia ziemskiego. Zarówno model konsumpcyjny życia, jak i model ukazujący cel życia w pracy dla przyszłych pokoleń ludzkich, nie rozwiązują egzystencjalnych problemów konkretnych ludzi, a więc takich, jak zagadnienie szczęścia, sensu życia i sensu śmierci, przemijalności i trwałości dzieł człowieka. Żadnej generacji ludzkiej nie powinno się traktować wyłącznie jako „przedpole” dla przyszłych generacji, gdyż każda z nich posiada własny sens istnienia i własne cele. Przyjęcie istnienia Boga i życia dalszego pozwala nadać wystarczający sens życiu ludzkiemu i w pewien sposób zrozumieć fenomen cierpienia i fakt śmierci. Jak mówi autor, dwie formy miłości Boga i człowieka nadają sens wystarczający życiu ludzkiemu, sens, który przełamuje bariery czasu, materii i własnej kruchości.

Jak zatem da się zauważyć, w książce ks. Stanisława Kowalczyka znajdujemy bogactwo aktualnych problemów mających światopoglądowe znaczenie. Problemy te są przekonująco rozwiązywane w duchu chrześcijańskim. Dlatego książka omawiana może być interesującą lekturą dla każdego myślącego człowieka, który chce, aby jego poglądy były racjonalne. Chrześcijanin znajdzie w niej wiele dla intelektualnego pogłębienia swojej wiary, a ateista czy agnostyk będzie zmuszony do szczerzej odpowiedzi na pytanie, czy nie należałoby zmodyfikować swoich przekonań.

Ze względu jednak na to, że w omawianej publikacji nie mówi się prawie nic o samym Chrystusie, a odniesienia do Objawienia są stosunkowo rzadkie, powstanie pytanie, czy nie należałoby zmodyfikować tytułu na: „Filozoficzne podstawy światopoglądu chrześcijańskiego”.

Ks. Tadeusz Rutowski